

А Д А

Насеље

Ада лежи на додиру тисине алувијалне равни и нижег лесног платоа. Почев од малог полуострва, које је између долине речице Буцака и алувијалне равни, Ада се пружа према северо-западу у облику троугла.

Дуж путева који везују Аду са Молом подигнут је нови део њен, а на путу за Тополу такође се подижу куће. Оба ова насеља чине саставни део Аде и административно јој припадају.

Сам положај Аде је врло повољан, јер она лежи на додиру двеју привредних зона. Алувијална равна са својим пашњацима чини главну подлогу сточарству, а лесни платои су основа земљорадњи. Стари пут, који је ишао поред Тисе, касније је замењен железничком пругом, пловна Тиса, и тесна веза са банатским Потисјем били су исто тако важни чиниоци за положај и развитак Аде. Отуда је Ада постала велико и напредно насеље.

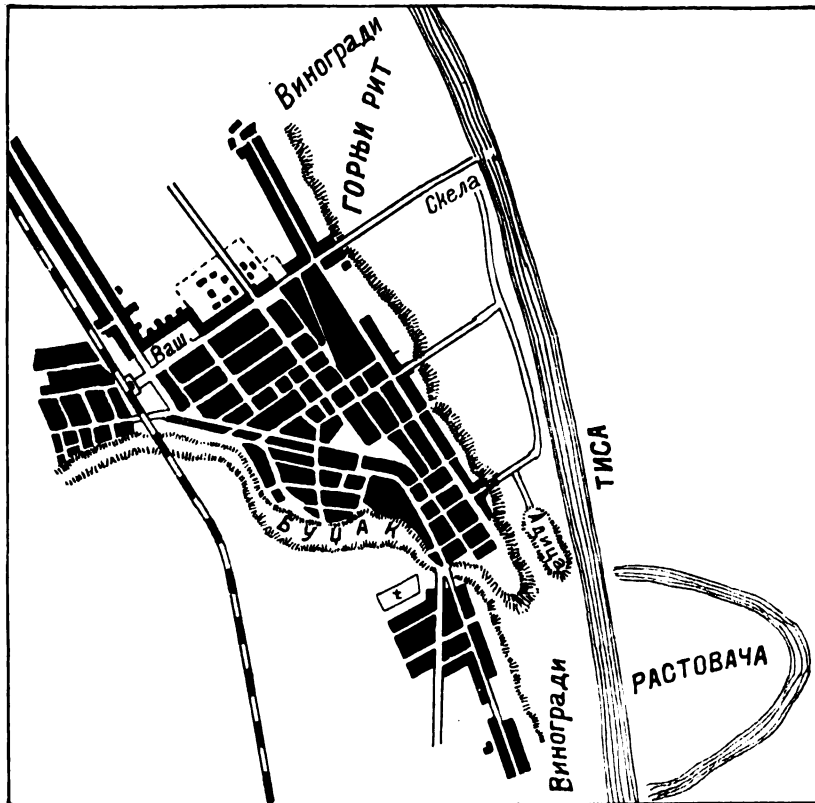
На основу нађених предмета из неолитског и бронзаног доба може се рећи да је на месту Аде и нешто северније постојало насеље у преисториско доба. У историском времену, све до Мохачке Битке, нема ни трага о каквом насељу. После сеобе под Арсенијем Чарнојевићем оснива се насеље 1694. године, које се 1702. и 1717. године помиње под именом „Острво” или „Острова”. На картама Тамишке жупаније од 1723. и 1725. Ада је на десној обали Тисе и зове се „Хата“, а у актима од 1736. помиње се Ада са два имена, и то као граничарски шанац који мора да дâ 69 граничара. После укидања Војне Границе Ада је добила повластицу и постала крунски посед, а 1848. потпала је под Бачку жупанију¹).

Као што се види првобитно српско име „Острво” мења се у турско „Ада”. Прво насеље је и подигнуто на лесном нееродираном острвцу — адици („Ада”) — које се издиже за 5 до 6 метара изнад алувијалне равни. Врло згодно за мало насеље ово је место убрзо постало тесно, и становници су почели прелазити на место где је Ада данас. Већ 1720. „Острво” је насеље од 80 домова. Али је Адица и даље остала као безбедно склониште, ограђено великим баруштинама. Услед тешког приступа прво насеље је основано на овом острвцу.

¹ Magyar-ország Vármegyei es Városai. Bacs-Bodros Vármegye, с. 23.

Касније, када је бојазан од напада постала мања, а број становника већи, почело је пресељавање на полуострво где је данашња Ада. Према северу ново насеље је допирало до данашњег парка.

Средином 18. века, после укидања Војне Границе, знатан део Срба напустио је Аду, а на њихово место дошли су Јевреји и Мађари. Отада се Ада почела ширити према северу и северо-западу. Они крајеве Аде који су око путева новији су; ту се насељавају младе породице, које се одељују од старих.

План Аде

Простор на коме је Ада велики је и повољан за ширење насеља. Ада је село панонског типа са ушореним кућама и правим улицама. Правилном облику сметала је и долина речице Буџака. Због ње се Ада није могла развити у правилан четвороугао, већ у неправилан троугао чије је теме на југу. Насеље се у новије време шири преко железничке пруге и јужно од православног гробља, уз главне путеве који воде према Тополи и Молу. Уз молски пут Ада се толико продужила да ће се ускоро спојити са Молом.

Средиште Аде јесте трг, где се одржава недељно два пута пазар; ту се доносе поврћа, млечни и остали производи. Овај трг изгледа као

град, и има високе и збијене куће. Ове су у осталом делу Аде панонског типа од земље, черпича или цигаља; покривене су црепом или трском. Уз кућу су саграђене и зграде за стоку, земљорадничке алате и производе.

Привредни карактер

Велики комплекси пашњака и ливада на нижем лесном платоу и у алувијалној равни омогућавали су раније држање великих стада говеди и оваца. Виши лесни плато био је и тада под културама. Али се жито сејало онолико, колико је било потребно за домаћу потребу. Намножавањем и досељавањем становника земљорадња је почела да се шири на рачун сточарства. Оно мало шума што је било на нижем лесном платоу, искрчено је, и, заједно са великим пашњацима, претворено у оранице. Регулисањем Тисе и грађењем насипа и алувијална раван је претворена у плодну равницу.

Данас је Ада земљорадничко насеље, а сточарство је споредно занимање. Од целокупне површине ађанског атара 88% је под ораницама, 5% под вртовима, 2% под ливадама и пашњацима и 1.5% под виноградима; остало је под шумама и мочварама. За земљорадњу је околина Аде врло подесна. Земља се обрађује и помоћу машина, а под утицајем Ниже пољопривредне школе земљорадња се знатно подигла.

Нижи и виши лесни плато се гноје и интензивно су искоришћени. Да би се добио већи принос на једном истом простору гаје се сваке године друге културе. На лесним платоима се сеју наизменце пшеница и кукуруз.

Највише се гаје жита, детелина и шећерна репа. Жито је врло добре каквоће, нарочито се пшеница одликује великом количином протеина, који се тражи за израђивање финог теста.

Виши и нижи лесни плато су под житима и шећерном репом, а суве лесне долине и већи део алувијалне равни су под детелином, ливадама и пашњацима. Мањи део алувијалне равни и падине вишег лесног платоа су под виноградима. Виноградарство као и воћарством, нису на високом ступњу и површина, засађена лозом и воћкама, доста је мала. Од воћака се највише гаје: шљиве, вишње, трешње, кајсије и крушке. Родних година од воћа се пече ракија. Има и дудова који служе као подлога за одгајивање свилених буба.

Данашње сточарство се развило на основи земљорадње. Ово сточарство треба разликовати од ранијег, које је било једино и главно занимање становништва. Данас је сточарство на другом месту, и стоји у тесној вези са земљорадњом. Међутим услед слабе цене земљорадничким производима, ратари су почели поново да се враћају сточарству. Одгајивање је углавном шталско. Лети, преко дана, стока борави на општинском пашњаку, а зими се, поред сена и детелине, храни јечменом сламом и кукурузовином.

У сточарству на првом месту стоји одгајивање говеда, затим коња. Иза коњарства највећа брига посвећује се гојењу свиња. Свиње се држе већином на паши, док се не сабере кукуруз; онда се хране кукурузом. Одгајивање оваца не напредује, јер је цена вуни слаба. Поред оваца гаји се и нешто мало коза. У најновије време истиче се живинарство, и гаје се кокоши, гуске и пловке. Пчеларство се јако развија услед добре паше.

Јака потрошачка моћ села и околине и развијени начин живота сеоског становништва били су од значаја за развитак занатства. Већ почетком прошлог века јављају се: 1815. ткачи, обућари и кројачи; 1819. ковачи, бравари, колари, столари и ужари. После светског рата прилике су се знатно измениле. Занатство се почело несразмерно развијати према потребама становништва, и услед тога је наступила незапосленост. Зато су многе занатлије почеле одлазити у већа предузећа, а неки су, и то добра већина, остали да раде са једним или без и једног помоћника. Данас у Ади се бави занатима свега 2.5% од целокупног броја становништва. Најважнији су занати: кројачки, обућарски, столарски, берберски, ковачки, папучарски, браварски, зидарски, ћурчиски, коларски, пекарски, месарски, и др. Услед знатне количине врбова пружа, које се добива у алувијалној равни, развио се и корпарски занат; израђују се простији предмети за пољопривредне потребе. Рибарство је од слабог значаја за привреду.

Под утицајем стране индустрије многа занатска предузећа изгубила су потрошаче. Неке занатлије су преудесиле производњу својих предузећа. Тако су радионице проширене, упослен је већи број радника, и уведене су машине и мотори. На тај се начин занат поступно развио у малу индустрију. Од столарских и браварских радионица постале су мале творнице намештаја, ливнице гвожђа и т. д.

Домаћа индустрија се јавља делом као споредно занимање, али се она јавља у врло много случајева и као главно занимање становника. Израда бела рубља, опреме за невесте, везова, чипака и плетива јако напредује. Произвођачи ових израђевина раде делом за потрошаче, а делом за трговце. У овој индустрији упослено је око 4000 особа.

Земљораднички карактер, довољан број радне снаге и повољне саобраћајне прилике учиниле су да се развије аграрна индустрија.

Млинска индустрија је заступљена са три средња и неколико малих млинова. Од свих се највише истиче својим модерним уређењем и величином капацитета млин „Савеза набављачких задруга државних службеника”. Једино овај млин искоришћује скоро цео свој капацитет, док остали искоришћују мањи свој део, јер је у иностранству повољнија коњукура за пшеницу него за брашно.

Сем млинске развијена је и индустрија цигаља. Капацитет четири цигљане је врло знатан, и у најбољим годинама после рата није био ни са 50% искоришћен. Све остале индустриске гране су у почетку развитка. Оне се развијају из занатства и врло су младе. Творница ла-

наца, две творнице кишобрана, творница нараменица, ливница гвожђа и радионица за монтажу млинова јавиле су се после рата.

Творница ланаца је основана 1926. као мала радионица. Данас ради са 20 радника и машинеријом која има сопствени електрични погон. Сировине се доносе из Чехословачке и Аустрије, а прерађевине, у облику ланаца и гвожђарије за земљорадничке алате, продају се у нашој земљи.

Од двеју творница кишобрана прва је основана 1904. а друга 1926. године. Најпре обичне радионице, са мало радних снага, оне су повећавале капацитет, и примиле око 60 радника. Сировине потичу из Италије, Немачке, Француске, Чехословачке и Аустрије, а производи се продају такође у нашој земљи.

Ливница гвожђа, са 20 радника, лије потребне алате за аграрне машине. Основана је 1922. године.

Творница нараменица прерађује сировине из Чехословачке и Немачке. Основана је 1925. године и данас има око 20 радника.

Радионица за монтажу млинова је најмлађа, основана је 1926. године. До сада је монтирала велики број млинова; у њој је запослено око 30 радника.

За трговину Аде од великог је значаја то што је западно од ње жељезничка пруга, а источно пловна Тиса. Ада је везана путевима и са ближом и даљом околином. За прелаз преко Тисе служи скела, која ће се ускоро заменити понтонским мостом. Самим тим што се осећа велика потреба за грађењем моста, јасно је колико је жив промет и колико је тесна веза између банатског Потисја и Аде као његовог економског средишта.

Услед развијене пољопривреде велика је трговина са аграрним производима. Десетак великих трговачких кућа тргује житом. Око 1500 вагона жита извезе се годишње из Аде и најближе околине, и то све преко руку ађанских трговаца. Упоредо са житом у новије се време много извози брашно, највише у Словенију и Босну.

После жита и брашна највише се извози шећерна репа. Око 1500 вагона годишње ађански земљорадници продају шећерној фабрици.

Јако је развијена и трговина стоком. Стока се купује мршава, гоји се и продаје као дебела жива или прерађена. Од особитог су значаја за Аду дводневни вашари, који се одржавају четири пута годишње. Тих дана долазе многи трговци, занатлије, земљорадници и други, да би измењали своје производе.

У вези са напредовањем живинарства порастао је извоз јаја; годишње се из Аде извезе око 80 вагона јаја.

У Аду се увози много дрва, угља, петролеума и другог.

Веома је развијена и чаршијска трговина, несразмерно према потребама Аде и околине. Кад је посао стао многе трговине морале су да обуставе рад.

Као једну особиту привредну грану треба поменути печалбарство. Око 2000 радника одлазе на страну и раде на каналима, насипима, жељезничким пругама и другим пословима. Лети, за време земљорадничких послова, они су код кућа и раде код имућнијих ратара. Чим се ови послови заврше, они одлазе у печалбу, и тамо проводе остатак године.

Становништво

Најстарији становници Аде били су Срби досељени под Арсенијем Чарнојевићем. Средином 18 века укинута је Потиска Крајина и многи су се Срби одселили из Аде; на њихово место дошли су Јевреји и нешто мало Мађари. Међутим, после 1848. године број Мађара је почео нагло расти, и већ 1882. године њих је било 7000 према 1833 Србина. По овогодишњим статистичким податцима има 2985 Срба, 9342 Мађара и 489 Јевреја. У ствари то и нису прави Мађари него помађарени Словаци досељени из Егра, Јаш—Чолнока и других места, крајем 18 века и током 19 века. Сама презимена помађарених Словака су чисто словенска, као: Спусењик, Вигналик, Уларик, Виринчик, Дроздик, Кралик, Захорец, Рушак, Хусак, Пајдушак, Дупак итд. Боровјак, презиме првог католичког жупника, је чисто словенско. Правих Мађара је било једва једна четвртина од свих досељеника.

Мађари су напредовали и у економском погледу. Све до Мађарске буне Срби су имали у својим рукама $\frac{2}{3}$ поседа; сада они имају само $\frac{1}{3}$; а остало је у мађарским рукама. И новији статистички податци показују знатно опадање Срба, и бројно и економски, док се Мађари постепено подижу у сваком правцу. Благодарећи насељавању колоништа из динарских крајева, у садашње доба однос се знатно изменио у корист Срба.

Најстарије српске породице дошле су приликом сеобе под Чарнојевићем 1690. године. Сматрају се за најстарије: Дудварски, Николићи, Драгини, Мрђанови, Јаковљевићи, Шијачки, Писареви и други.³⁾

Најстарије мађарске или помађарене породице јесу: Иштенеси, Геци, Шојмоши, Кирти, Рафаји, Лајко, Латак, Чузди, Кош, Терек, Ковач, Варга, Сабо, Хегедиш, Чичман, Чинчак, Бил, Добо, Егес, Кончик, Дудаш, Нађпал, Фараго, Киш, Касаш, Петер, Рушак, Волфорд, Колман и друге.³⁾

Судећи по извесним чињеницама већ 1750. године било је у Ади Јевреја, поглавито досељених из Моравске. Касније се јављају и јеврејски досељеници из Ердеља. Деведесетих година прошлог века било их је око 800 док их данас има једва 500. Међу најстарије јеврејске породице рачунају се: Милер, Штајн (1780), Адлер (1808), Фишер (1817), Офнер и друге.⁴⁾

Бранислав Букуров.

³⁾ Према податцима г. Л. Шивића, протојереја и г. И. Мишковића.

³⁾ Према податцима католичке црквене општине.

⁴⁾ Према податцима г. М. Милера.

RÉSUMÉ

LE VILLAGE D'ADA

Ada est un grand village du type pannonien, fondé à la fin du 17e siècle par les Serbes, émigrés sous le Patriarche Arsenije Čarnojević. Le village est situé au contact de la plaine alluviale de Tisa et du bas plateau de loess. Excepté l'agriculture, qui est l'occupation principale de la population, on s'occupe aussi de l'élevage. Industrie et différents métiers sont développés. Grâce aux favorables communications le commerce se développe. La population est formée en majorité par les Slovaques magyarisés, les Serbes et les Juifs.

Branislav Bukurov.
